

УДК: 911.375(477)

Софія Дяк, Ірина Склокіна

Сайт www.lvivcenter.org

ДОСЛІДЖЕННЯ, ДОКУМЕНТУВАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ МІСТ В УКРАЇНІ: ДОСВІД ЦЕНТРУ МІСЬКОЇ ІСТОРІЇ У ЛЬВОВІ

Стаття показує історію заснування та роботу Центру міської історії у Львові як частину інституціоналізації дослідження міст в Україні. Центр був заснований у 2004 р. у форматі приватної фундації у Відні, а у 2006 р. було відкрито офіс у Львові. Основні цілі роботи Центру – це дослідження історію міст Центрально-Східної Європи, популяризація міської історії як міждисциплінарного формату; сприяння міжнародному академічному та культурному обміну; поглиблення знання й розуміння історії та спадщини у співпраці з місцевими і міжнародними інституціями. Трьома основними напрямками роботи Центру є дослідження, цифрове архівування, цифрова та публічна історія. Хоча багато проєктів зосереджується на Львові, розширення фокусів було частиною розвитку інституції і тепер зацікавлення включають різноманітні міські досвіди – історичних міст, радянських міст, індустриальних та моноіндустріальних, поліетнічних і таких, що пережили конфлікти та насильницькі трансформації.

За 10 років Центр став не тільки інституцією для проведення досліджень, але й активним учасником перетворення символічного простору Львова, місцем для дискусій і презентації результатів інших досліджень та ініціатив, майданчиком для неформальних освітніх практик та лабораторією розвитку нових способів контекстуалізації, представлення та використання різноманітних архівних медіа і документів. Через різноманітні формати, як-от школи, конференції, воркшопи, семінари, лекції, презентації та круглі столи, виставки, інтерактивні мапи, оцифрування та популяризація колекцій фото- та відеоматеріалів, освітні програми для дітей та дорослих – ми прагнемо залучати до діалогу ширші аудиторії з академічної та неакадемічної сфери для побудови учасницької історичної культури в Україні.

Інституціоналізація дослідження міст, сприяння міжнародній співпраці, розширення можливостей для гуманітарних студій, зважаючи на розвиток цифрових технологій, переосмислення ролі минулого в сучасних суспільствах – це ті основні ідеї, що спонукали до заснування в 2004 р. Центру міської історії Центрально-Східної Європи як приватної фундації у Відні. У жовтні 2006 р., із відкриттям офісу у Львові, розпочалася робота, що збіглася в часі з подіями ширшого суспільного контексту в Україні та в місті, пов'язаними з ініціюванням і очікуванням реформ, в тому числі й місцевого самоврядування, та із формуванням концепції культурного життя міста. Цілі нашої роботи від початку були

© Софія Дяк, Ірина Склокіна, 2016

окреслені кількома напрямками: досліджувати історію міст Центрально-Східної Європи, популяризувати міську історію як міждисциплінарний формат; сприяти міжнародному академічному та культурному обміну; поглиблювати знання й розуміння історії та спадщини мультикультурного Львова у співпраці з місцевими і міжнародними інституціями. Попри те, що за 10 років функціонування інституції фокуси й формати урізноманітнилися, головні ідеї залишилися незмінними. Трьома основними напрямками роботи Центру є дослідження, цифрові архіви, цифрова та публічна історія.

Структура, місце та історія місця

У перші три роки засновниками Центру міської історії були: д-р Андрій Заярнюк як перший науковий директор, д-р Остап Середа як головний радник та д-р Гаральд Біндер як ініціатор та засновник інституції. У 2007–2010 рр. Центр очолював д-р Тарік Сиріл Амар, сьогодні професор східноєвропейської історії ХХ ст. у Колумбійському університеті. Від осені 2010 р. директоркою Центру стала д-р Софія Дяк, яка ще від 2007 р. працювала тут і зосереджувалася на дослідженні повоєнної історії соціалістичних міст та реалізації проектів публічної історії. Кількісно невелика спочатку, сьогодні команда Центру – це 28 людей, які працюють у Львові чи співпрацюють дистанційно, мешкаючи в інших містах України чи в інших країнах. Історики, соціологи, історики мистецтва та архітектури, дизайнери, менеджери спільно розвивають основні напрямки роботи Центру: дослідження, цифрова історія та архіви, публічна історія й адміністрування. Академічні програми та проекти публічної історії веде заступниця директора к. і. н. Ірина Мацевко. Міський медіаархів очолює Богдан Шумилович, а проєкт цифрової історії “Інтерактивний Львів” – к. і. н. Оксана Дудко.

Становлення Центру міської історії було тісно пов’язане із місцем, точніше з будівлею: Центр розташований у сецесійній кам’яниці на вул. Богомольця, 6. Реновація кам’яниці стала не лише прикладом збереження історичного вигляду будівлі, але й виваженою спробою сучасного дизайну та адаптації інтер’єру для роботи інституції усередині. Оскільки “Богомольця, 6” стала частиною ідентичності Центру, важливим було дослідити архітектуру та історію і самого будинку, і вулиці, а передусім – життєві історії тутешніх мешканців.

Ця невелика вулиця є ілюстрацією історії міста ХХ століття. Прокладена й забудована у першому десятилітті цього століття, тодішня вул. Асника була втіленням нових для того часу ідей щодо містобудування, архітектури та розвитку території, вона стала новою адресою і комфортним помешканням для “середнього класу” та “міських професіоналів” (urban professionals). Адресна книжка містить імена і вказівку на професії, серед яких лікарі, юристи, підприємці, фотографи, архітектори, інженери, службовці, викладачі. Частина з них мала тут свої кабінети, приймальні, бюро й ательє. У першій половині ХХ століття в числі мешканців були: професор медицини та ректор університету у Львові Адольф Бек, юрист і політик Євген Олесницький, медик, професор Львівсько-

Внутрішній дворик будинку
на вул. Богомольця 6,
де розташований офіс
Центру міської історії
(фото Міра Шлапак, 2015).

го університету Станіслав Прогульський. Друга світова війна, Голокост і повоєнні депортації радикально змінили життя вулиці, попри те, що будинки залишилися неушкодженими. Станіслав Прогульський разом із сином Анджеєм були розстріляні гестапо у серпні 1941 р. на Вулецьких пагорбах у Львові. Адольф Бек покінчив життя самогубством у 1942 р. в часі примусового переселення у гетто. Більшість мешканців вимушено покинули місто після завершення війни і переселення до Польщі. Повоєнна вулиця академіка Богомольця стала частиною радянського Львова та місцем проживання для нових його мешканців. Дослідження дали змогу розповісти історію вулиці у різних форматах: це і доступні онлайн інтерв'ю, і окрема дослідницька тема в рамках цифрового проекту “Інтерактивний Львів” та збережені в архіві, це також і виставка та вуличний фестиваль у 2010 р. Поєднання і суміщення різних підходів та форматів репрезентують сучасне розуміння урбаністичних студій як таких, що вивчають реальність від низового рівня, а з іншого боку – відображають наше прагнення бути дослідницькою та громадсько-активною інституцією.

Нове у міській історії: візуальне та цифрове

Уже в перші роки діяльності Центру міської історії було закладено ідею вийти за межі традиційної історії міст та залучати нові, насамперед цифрові, технології. Із початком роботи Центру стартувала реалізація проектів цифрової міської історії та цифрових колекцій матеріалів до історії міст. Першими були Інтерактивна мапа Львова (ЛІА), бази даних “Урбаністичні образи” та колекція “Міське відео”; у 2009 р. колекцію карт було оформлено як окремий проект “Карти міст”, а в 2013 р. збірка інтерв'ю, записаних у рамках проекту “Інтерактивний Львів”, виокремилася у проект усноісторичної колекції “Міські історії”. Ці проекти доступні в мережі Інтернет, їх можуть вільно використовувати дослідники й усі зацікавлені.

Оформлений у 2013 р. **Міський медіархів** об'єднав проекти цифрової історії та архівування, що були започатковані із заснуванням Центру міської історії, – “Урбаністичні образи” та “Міське відео”, а також проекти, які з’явилися згодом, – “Карти міст” та “Міські розповіді”. Цей крок підсумовував період роботи, зосередженої на вибраних видах медіа, результатом якої стали доступні онлайн окремі колекції з різними видами візуальних та аудіоматеріалів. Надважливою у цей період була співпраця керівників та координаторів проектів з архівами, колекціонерами, дослідниками та мешканцями сучасних міст задля розбудови колекцій, які б поєднували різні погляди на історію міст. Над концепцією створення архіву аудіовізуальних, кіно- та відеоматеріалів працював історик мистецтва Богдан Шумилович. На сьогодні колекція включає різножанрові відеозаписи, звукові записи з приватних та з офіційних архівних збірок, які репрезентують міське життя в усій його повноті. У колекції є записи всіх кінохронік про Львів із фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного (Київ), а також оцифровані матеріали Львівського телебачення. Виняткову увагу зосереджено на пошукові та збереженні домашнього відео, приватних записів, матеріалів приватних відеокolleкцій, а також сучасних відеопроєктів, пов’язаних із містом і міською культурою. Робота над опрацюванням відеоматеріалів, які сформували Колекцію фотографій, була започаткована під керівництвом Ірини Котлобулатової, дослідниці та авторки книжок про фотографію у Львові, й тривала у співпраці з Сергієм Терещенком. Продовжуючи співпрацю у розвитку колекції “Урбаністичні образи” Сергій Терещенко зосередився на оцифруванні та опрацюванні історичних карт, з яких укладено окрему колекцію “Карти міст” (від 2013 р. керівником проекту стала історик Марія Погорілко). Одним із ключових етапів у реалізації цього проекту стало партнерство в ініціативі видання першого українського тому у європейській серії міських атласів. “Атлас українських історичних міст. Т. 1: Львів” у 2014 році стає 503-м виданням цієї серії та результатом співпраці п’яти інституцій: Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, НДЦ “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України, Центру міської історії Центрально-Східної Європи, Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Інституту геоінформаційних систем (Львів).

Найновіша колекція в архівному напрямку роботи Центру – проект “Міські розповіді”, що зосередився на документуванні усних історій, пов’язаних із різними аспектами життя в містах, сприйняття міського простору та спадщини. На сьогодні доступні колекції усних історій охоплюють низку тем, серед яких – творчі спільноти Львова, творення театру й кіно у радянський та пострадянський час. Керівник проекту – к. соц. н. Наталія Отрищенко. Особливим викликом у творенні архіву усних інтерв’ю є дотримання етичних та юридичних вимог. Тому усі матеріали підлягають ретельному опрацюванню, обов’язковими є дозволи на їх використання, а доступ до матеріалів через веб-сайт Центру стає відкритим лише після того, як дослідник підписує документ про

ознайомлення з усіма етичними правилами роботи й публічного представлення усних історій.

Цифрування, опис, удоступнення і подальше використання для досліджень у публічних та освітніх проектах – усе це не лише зумовлювало розвиток окремих колекцій, але й стало стимулом для структурування та концептуалізації архіву загалом. Відтак у 2013 р. на основі трьох колекцій візуальних матеріалів та колекції усноісторичних інтерв'ю було створено Міський медіаархів, який об'єднав усі колекції, підсилив взаємозв'язок між ними і створив сприятливі передумови для подальшої рефлексії над тим, чим є сучасний та цифровий архів. Міський медіаархів (ММА), керівником якого є Богдан Шумилович, зростає кожного року, однак зберігає початкову тематичну орієнтацію, спрямовану на збір та опрацювання матеріалів, пов'язаних з міською історією. Водночас проект архіву не має на меті розвивати інструменти, які допоможуть оцифровувати архівні документи, а радше прагне об'єднувати спільноту архівістів з істориками і громадськістю. Тому ключовим аспектом розвитку нашої колекції є співпраця в питаннях оцифрування, архівування, описування і створення віртуальних цифрових колекцій. Міський медіаархів – це місце для аналізу даних та переосмислення ролі архіву в суспільстві загалом, для розвитку нових способів оцінки, контекстуалізації, відображення та використання різноманітних архівних медіа і документів. У співпраці з дослідницькими, освітніми та культурними інституціями ми поширюємо історичні матеріали і в середовищі експертів, і серед громадськості та сприяємо демократизації історичної науки й історичної культури в Україні. Прикладом популяризації колекцій та налагодження співпраці між академічним та творчим середовищами є серія публічних дискусій “Театр: InsideOut” – спільний проект з Першою сценою сучасної драматургії “Драма.UA”, базований на дослідженні Центру “Театри Львова у 1945-1985: між мистецтвом і політикою”. Ці дискусії стали місцем зустрічі науковців, акторів, критиків і театралів, вони базуються на колекції інтерв'ю та на візуальних матеріалах, насамперед фотографіях.

На сьогодні Міський медіаархів налічує майже 6 тис. відеофайлів, у числі яких оцифровані фільми, хроніки, телевізійні фільми, приватне відео, та хронологічно охоплює 1915-2010 рр. Понад 5700 опрацьованих зображень, зокрема оцифрованих фотографій, графіки, ілюстрацій вписуються у хронологічні рамки 1823-2015 рр. Найширшу хронологію – період 1635-1989 рр. – охоплює колекція оцифрованих карт, яка налічує 270 одиниць. Колекція 340-а усно-історичних інтерв'ю – це матеріали, збирання яких тривало від 2008 р. і до сьогодні. Переважна частина матеріалів стосується історії Львова, що було основним орієнтиром для формування цифрових колекцій Центру міської історії від початку їх створення. Впродовж десяти років значно зросла кількість матеріалів, розширилися їх хронологічні та географічні рамки. Наприклад, колекція “Міське відео” містить сьогодні матеріали про 10 міст, у тому числі про Дрогобич, Івано-Франківськ, Львів, Луцьк, Харків, Прип'ять, Ужгород, Трускавець. Географія колекції зображень “Урбаністичні образи” охоплює 145 міст та містечок в Укра-

Колишня директорка львівського Дому моделей Надія Никифорок, інтерв'ю для Міського медіаархіву проводять Наталія Отрищенко та Олесь Маханець, 2015 р.

їні та Польщі, а колекції карт – 37 міст в Україні, Польщі, Угорщині, Литві, Білорусі. Усноісторичні матеріали дуже тісно пов'язані з дослідженнями історії Львова, і це визначає географію колекції. Лише в колекції “Голоси спротиву та надії” зібрано інтерв'ю з активістами Євромайданів і вміщено матеріали зі Львова, Києва та Харкова. Реалізований Центром міської історії у грудні 2013 р. та в лютому 2014 р. під керівництвом Анни Сусак-Чеботарьової та Наталії Отрищенко, цей проект соціологічного дослідження став винятковим досвідом – і дослідницьким, і суспільним, актуалізуючи питання про постави, цінності та вибір дослідника, громадянина, активіста у межових та кризових ситуаціях.

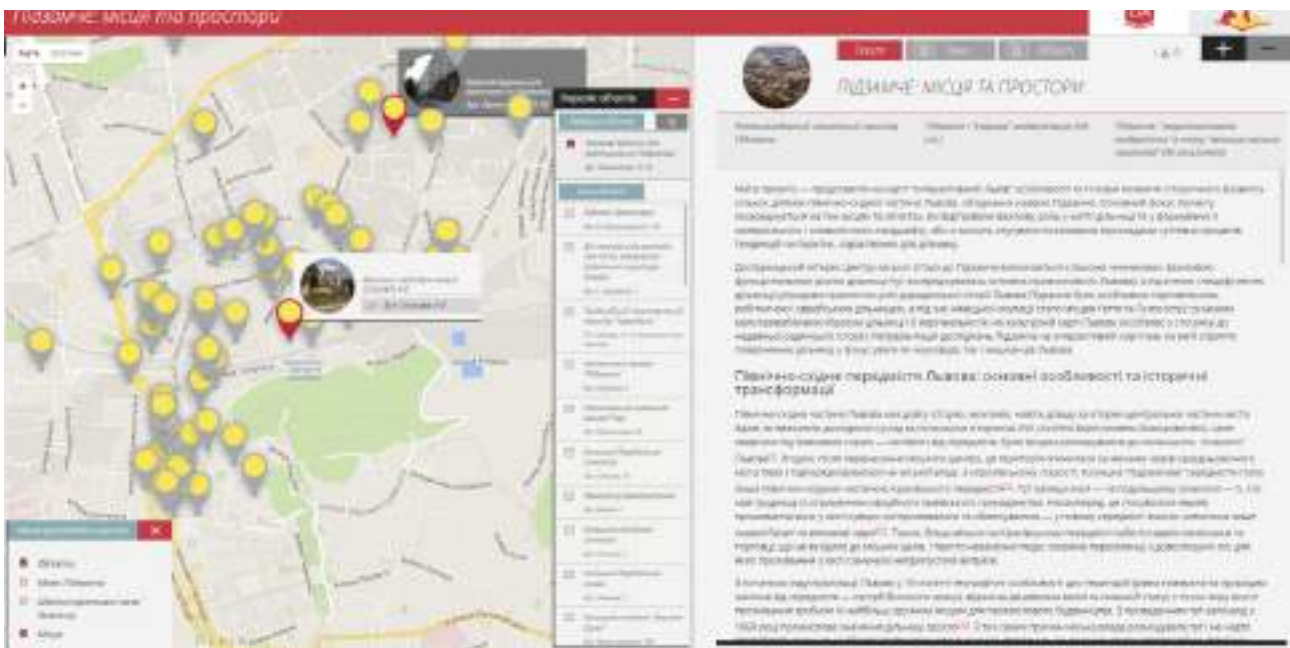
Якщо початки цифрових колекцій відображували зацікавлення у переосмисленні пов'язань між історичними дослідженнями, джерелами та цифровими технологіями, то для розвитку Міського медіаархіву важливим є підсилення зав'язків із дослідницькими проектами, які реалізуються у Центрі міської історії або поза його межами. Наприклад, довготривалий проект оцифрування та опрацювання матеріалів Львівського телебачення є частиною дослідницького проекту Богдана Шумиловича про популярну міську культуру та естраду пізньорадянського періоду, що його автор реалізовує у рамках докторантури в Інституті європейського університету у Флоренції. Розвиток колекцій фотоматеріалів з історії радянського Львова був пов'язаний із дослідницькими проектами др. Софії Дяк та др. Таріка Амара, присвяченими повосенній історії та соціалістичних міст. Одним із результатів дослідницького проекту к. і. н. Володимира Кулікова “Індустріалізація та міський

ландшафт Промислового Півдня Російської імперії” стала колекція зображень загальних краєвидів індустріальних міст, окремих об’єктів, деталей інтер’єру та екстер’єру підприємств і промислових виставок. Це насамперед окремі фотографії та фотоальбоми, поштові картки, ілюстрації у періодиці, малюнки з індустріальними мотивами, створені до 1918 р. на території сучасних Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Одеської, Харківської, Херсонської та Сумської областей України і Ростовської області Російської Федерації.

У 2015 р. розпочався новий проект та новий досвід архівування, а не лише оцифрування. До нашого архіву було передано велику колекцію негативів та друківаних фото професійного фотографа Танаса Никифорука (1928-2009). Це документація вулиць, будинків і деталей архітектури Львова, своєрідний архів центральної частини міста за часовий відтинок між 1970-ми та 1990-ми роками. Опрацьовує архів Олександр Маханець, координатор Міського медіаархіву. Вибрані фотографії були представлені на виставці “Сецесія у масках” в рамках Днів Європейської Спадщини у вересні 2015 р. Робота з матеріалами цього архіву також пов’язана з одним із дослідницьких фокусів Центру про концепції та практики міської спадщини у ХХ столітті, особливо на прикладі історичних міст у пізньорадянському періоді.

Проектом, який розвиває та осмислює можливості цифрової гуманітаристики для міської історії, є “Інтерактивний Львів”. Мета проекту – відтворення різних аспектів політичного, соціального та культурного життя міста із використанням методів цифрової гуманістики та цифрової історії. Реалізація цієї довготривалої мети включає розробку цифрової карти-платформи, розбудову цифрового інструментарію і візуалізацій, дослідницькі роботи різного формату та з різних дисциплін та співпрацю між дослідниками, програмістами, дизайнерами та менеджерами. Проект розпочався у 2006 р. та реалізовувався під керівництвом і за участі др. Маркіяна Прокоповича, др. Гаральда Біндера та Сергія Тере-

Приклад однієї з веб-сторінок проекту “Підзамче: місця та простори”, керівник проекту: Андрій Бондаренко, візуалізація – Андрій Лінік.

щення у співпраці з експертами з історії архітектури та з командою програмістів, яку очолював Любомир Олійник. У 2011 р. проект очолила к. і. н. Оксана Дудко, у 2013 р. до команди долучилася Ольга Заречнюк, а в 2015 р. – дизайнер Андрій Лінік. Десять років праці та співпраці – і понад тисяча активних об'єктів, зокрема будівель, історій людей та подій постали на інтерактивній мапі.

До структури “Інтерактивного Львова” входять три його складові. Найбільшою є Цифрова енциклопедія Львова, зосереджена на історії міста XIX–XXI ст., ключова та хронологічно перша частина усього проекту. Її основний фокус – архітектурні та історичні статті про історію й архітектуру будівель та інституцій, мешканців та події представлені просторово на мапі міста, що їх розробляє група архітекторів, істориків, мистецтвознавців на основі ґрунтовно вивчених архівних матеріалів. Тривала співпраця із численними архівами, музеями та бібліотеками України дала змогу опублікувати важливі архітектурні креслення та маловідомі архівні документи.

Друга частина – Цифрова дослідницька лабораторія – оформилася в результаті тривалої співпраці між дослідниками, програмістами і дизайнерами та репрезентує різноаспектні дослідження Львова із проєкцією на різні наукові галузі – історію, літературу, архітектуру, соціологію, антропологію, усну історію. Проєкти відрізняються за тематикою, методологічними підходами, хронологічними межами і віддзеркалюють різні виміри міського життя Львова XIX–XXI ст. Усі результати досліджень викладено на платформі “Інтерактивного Львова” через веб-сторінки за допомогою методів цифрової гуманітаристики. Дослідження мають неоднакові рівні та фокуси. До прикладу, детальне вивчення площі Ринок демонструє архітектурний ансамбль та соціокультурний простір центральної, найбільш знаної, частини міста. Ще один проєкт, розпочатий у 2012 р., було зосереджено на дільниці Підзамче, історично однієї з найстаріших у місті, з цікавою, але малознаною мультикультурною та індустріальною спадщиною. Власне її недооціненість та увага до туристично привабливого й визнаного ЮНЕСКО центру Львова спонукала до розроблення цілого комплексу форматів та до плідної співпраці дослідників, куратора й едукатора. Підзамче було показане через дослідження і збір усної історичної інтерв'ю (др. Андрій Бондаренко, к. і. н. Галина Боднар, Наталія Отрищенко та інші), створення вуличної виставки (Андрій Лінік), розробку освітньої гри та інтерактивної настільної карти Підзамча (Христина Бойко). Варто також зазначити, що протягом останніх п'яти років Підзамче змінюється, стає місцем різних освітніх та мистецьких проєктів. Відтак інтерв'ю, зібрані влітку 2012 р., уже стали документами для вивчення не лише історії дільниці, але й сучасних змін у Львові. Хоча кожен проєкт має свої особливості, в тому числі вибір інструментів для цифрової презентації, є дещо спільне в реалізації такого типу дослідницького проєкту: найбільшою мірою це тісна й налагоджена співпраця керівників проєктів, дослідників, програмістів, веб-дизайнерів та менеджерів даних. Наприклад, зараз триває робота над проєктом “±1939: Уявна карта літературного Львова”, керівниками якого є

к. ф. н. Данило Ільницький та к. ф. н. Віктор Мартинюк. Проект має на меті реконструювати мапу літературного життя українців, поляків та євреїв у зв'язку з топографією Львова періоду Другої світової війни. Візуалізація та представлення першого етапу дослідження включає 15 біограм, 21 описів інституцій, 5 тропів, 240 цитат, 80 архівних фото та 2 наукові статті.

Третя та найновіша частина – це освітня платформа, яка передбачає створення інновативних і простих у користуванні цифрових інструментів для учнів та студентів, а також розробку спеціальних навчальних модулів, які можна застосовувати на традиційних заняттях або в межах дистанційного навчання. Перший проект освітнього напрямку у рамках “Інтерактивного Львова” було реалізовано у співпраці з Мейхіл Фаулер, професором Стетсонського університету (Флорида, США). Матеріали та веб-сайт стали основою для міждисциплінарного семінару “Перехрестя імперій”, впровадженого до навчального процесу в 2015 та 2016 рр. Студенти працювали з вибраними локаціями та об'єктами на карті міста, аналізували джерела та контекстуалізували їх за допомогою ключових дискусій у історіографії і міській історії Східної та Центральної Європи. Подорож до далекого і майже незнайомого міста також дала змогу студентам із Флориди шукати відповідей на запитання, пов'язані з численними та суперечними наративами про минуле у США (місця, міста, регіону, країни, народу), та осмислювати спадки імперій та колоніалізму, проблеми нерівності, етнічних, національних поділів та їх нашарування.

Академічні формати, дослідницькі проекти та співпраця: у Львові, в Україні та на міжнародному рівні

Творення нової інституції, яка б розвивала академічну і дослідницьку роботу поза традиційними й усталеними науковими осередками, вимагало переосмислення форматів та підходів до критичного осмислення минулого, дослідження історії міста, залучення у міжнародні дискусії, але й також суспільної відповідальності та активності. Поетапність та співпраця з іншими інституціями, дослідниками та практиками у розвитку цих напрямків стали не лише запорукою успішного розвитку Центру як інституції, а й реалізації дослідницьких проектів міської історії та у публічності історії. Відповідно до завдань вибудовувалися зв'язки й налагоджувалася співпраця з іншими академічними, освітніми та культурними інституціями: університетами, інститутами Академії наук, архівами, бібліотеками, музеями, галереями, громадськими та міжнародними організаціями у Львові, в Україні й у світі. У числі найбільш застосовуваних форматів – різноманітні академічні події, які охоплюють літні школи, конференції, воркшопи, семінари, лекції, презентації та круглі столи за участі науковців, фахівців із різних дисциплін та з різних країн, чий дослідження та зацікавлення прямо або ж дотично пов'язані з історією міст чи з сучасними містами, а також регіоном Центральної та Східної Європи. Центр став не тільки інституцією для проведення досліджень, але й місцем для дискусій і презентації результатів інших досліджень та ініціатив.

Меморіальна лавка на місці давнього єврейського кладовища, яку створили учасники літньої школи “Єврейська історія, спільне минуле і спадщина: культура, міста, середовища”, 2015 р. та авторки, учасниці школи: Александра Васілевська, Ольга Вуйцик, Александра Гжемська, Софія Газдан, Агнешка Захаревіч, Скатеріна Кузнецова та Аля Сідаровіч.

Перше літо після відкриття у Львові восени 2006 р. для Центру міської історії було насиченим. Було не лише закладено основи співпраці, але й підґрунтя форматів **літніх шкіл** як можливості для реалізації міжнародних проектів та вибудовування стосунків зі студентами й молодими дослідниками в Україна та поза її межами. У липні 2007 р. відбулася літня школа “Історія має місце”, яку організувала Фондація Цайт (ZEIT-Stiftung). Львів став третім містом, де проводилася така школа після Петербурга та Вроцлава. Під науковим керівництвом проф. Крістофа Міка (Christoph Mick) та за участю інших дослідників історії міста та регіону літня академія дала змогу зануритися у складне минуле міста, аналізувати простір та переплетені наративи про його історію, а також зустрітися дослідникам та студентам з різних країн, культурним і політичним діячам та практикам.

Від 2010 р. Центр проводить щорічні літні школи, присвячені вивченню та осмисленню єврейської історії, культури та спадщини в Україні. Концепцію та програму школи розробили др. Тарік Сиріл Амар, др. Софія Дяк та к. і. н. Ірина Мацевко (незмінна організатор школи). Щороку школа збирає провідних світових фахівців та студентів із України (а від 2015 р. – також із Польщі, Білорусі та Росії). Запрошені викладачі та тематичні фокуси щороку змінюються, але сталим залишається вступний базовий курс їдиш, що його викладає др. Йоанна Лісек, доцент програми єврейських студій Вроцлавського університету, яка є партнером літньої школи. Для багатьох ця школа вперше дала можливість прослухати курси про єврейську історію та спробувати вивчити їдиш, одну з основних мов спілкування мешканців сучасної території України до Другої світової війни та Голокосту. Для деяких випускників школи це був важливий, або й перший, крок у подальшому вивченні їдиш та виборі дослідницьких проектів, пов’язаних з єврейською історією Центральної та Східної Європи. Останні зміни у концепції школи внесли елемент публічної історії – і в саму навчальну програму, і через створення супровідної серії лекцій та дискусій

“Єврейські дні у ратуші: спільна спадщина та відповідальність”. У “Єврейських днях у Ратуші” за участі українських та міжнародних фахівців, а також місцевих активістів та представників адміністрації міста, які працюють зі спадщиною та культурою, разом із широкою публікою обговорювалися питання історичної багатоетнічної та мультикультурної спадщини України, сучасний стан єврейської спадщини та проблеми спільної відповідальності за цю спадщину загалом у регіоні Центральної та Східної Європи.

Включення публічної історії у навчальну програму було особливим викликом, оскільки вимагало визначення та поєднання різних можливостей і потреб – учасників, насиченості та збалансованості з дотеперішніми елементами програми (мовні курси, лекції та семінари з історії) з новим завданням – командною роботою над створенням публічного проекту. Темою 2015 р. був міський простір та інтервенція у визначеному місці. Три команди працювали над виставкою-інсталяцією у формі меморіальної лавки на місці єврейського цвинтаря; над стендовою виставкою на площі у історичному єврейському кварталі про історії трьох львів’ян, які пережили Голокост та залишили спогади; над культурним фестивалем “У сусідів” на площі Святого Теодора біля синагоги Якуба Гланцера, однієї з двох, що вціліли, де сьогодні діє Єврейське культурне товариство ім. Шолом Алейхема.

У 2015 р. Центр реалізував пілотну літню школу про дослідження містопланування, архітектури та історичних і соціальних контекстів міських трансформацій. Перша школа зосередилася в історично сформованому районі “Новий Львів” із модерністською забудовою 1920-1930-х років та житловою забудовою другої половини ХХ століття. Партнером школи була Архітектурна школа МАРШ. Ідея серії “Міські літні школи: візії та досвіди” – налагодження зв’язків між урбаністичними студіями та міською історією і ширше – гуманітарними дисциплінами. Кожна зосереджується на різних містах, і навіть локаціях у містах, і пропрацьовує питання одного з основних дослідницьких фокусів Центру міської історії “Планована урбанність у соціалізмі та за його межами: ідеї, досвіди, уявлення”. Наступна школа з темою “Ідея міста: перевірка реальністю” відбудеться у Славутичі у співпраці з Фондом імені Гайнріха Бьолля в Україні та з ГО “UrbanFormsCenter”. Її мета – дослідити, як твориться місто – від ідеї, через дискусії та рішення, планування, будівництво, до освоєння простору та будівель, функціонування інституцій та щоденного життя. Керівник школи – Євгенія Губкіна, авторка архітектурного путівника Славутичем (DOMPublishers, Берлін), яка в Центрі міської історії працює над дослідженням “Славутич на межі уявного: візії та практики останнього міста СРСР”.

Конференції, воркшопи та семінари є характерними та звичними для академічних інституцій формами представлення й обміну ідеями, результатами і дослідницькими планами. У жовтні 2008 р. в Центрі було організовано першу міжнародну конференцію, яка анонсувала наше зацікавлення темою міських спадщин та трансформації у містах з багатоетнічним минулим, численними та навіть суперечними наративами. Конференція “Єврейська

міська спадщина та історія” зібрала дослідників та практиків, які вивчають, а також реалізують публічні, насамперед музейні, проекти. Зокрема у секції, присвяченій музеям, працювали директори єврейських музеїв у Берліні та Відні, а також на той час ще плану музею у Варшаві, який представила проф. Барбара Кіршенблат-Гімблет з Нью-Йоркського університету (тепер – програмна директорка сталої експозиції музею Полін). Ідеями для представлення колекції єврейських релігійних об’єктів у колекції Музею історії релігії у Львові ділилася директорка Зоряна Білик. Наукові дискусії доповнювали зустрічі з представниками єврейських організацій та міської влади для обговорення шляхів збереження та популяризації єврейської історії Львова. Саме на цій конференції виникла ініціатива вшанування та візуалізації трьох місць єврейської історії у Львові, яку впродовж останніх восьми років реалізовує міська влада Львова у співпраці з Центром міської історії та Німецьким товариством міжнародної співпраці (GIZ). Відкриття першого проекту “Простору Синагог” заплановане на вересень 2016 р. Цей довготривалий проект, який розпочався з наукової конференції, ілюструє важливість співпраці між академічною та публічною сферами, що є одним з основних принципів роботи Центру міської історії.

Поступово у Центру з’являлося все більше партнерів – в Україні, Німеччині, Польщі, Австрії, Литві, Великій Британії, Швейцарії, Канаді та США. Це відображувалося насамперед у спільно організованих конференціях та воркшопах. У 2009 р. відбулася міжнародна конференція “Секс в містах: Проституція, сексуальне рабство й сексуальні меншини в Центральній-Східній Європі” у співпраці з Інститутом австрійських та Центральноєвропейських студій ім. Вірта при Університеті Альберти (Едмонтон, Канада) та Центром австрійських досліджень Університету Мінесоти. Доповіді та дискусії представляли дослідження про суспільний контроль та сексуальність в містах Центрально-Східної Європи у XIX–XX століттях з наголосом на явищах “відхилення”. У 2010 р. у співпраці з Інститутом славістики Польської Академії наук було проведено конференцію “Львів як дзеркало”, яка звернула увагу на конфліктні наративи історії Львова. Вибрані доповіді, виголошені на цих конференціях, вилилися у публікації, що ввійшли відповідно до спеціального видання *Журналу історії сексуальності XIX-XX ст. (Journal of the History of Sexuality, травень 2011)* та до збірника “Львів: дзеркало. Взаємний образ мешканців Львова в наративах XX–XXI століть” під ред. Катажини Котинської (Варшава, 2012). Щороку Центр міської історії стає співорганізатором або приймає декілька міжнародних конференцій, які розглядають міста, їх історії та сучасні виклики з перспективи різних дисциплін та академічних середовищ.

Однією з останніх важливих академічних подій був міжнародний симпозіум “Міські спадщини: культура-в-дії та політики публічного в Центральній-Східній Європі”, що зібрав дослідників та практиків з Великої Британії, України, Польщі, Румунії та Угорщини. Організований у співпраці з давнім партнером Центру Оксфордським університетом за участі др. Роберта Пайри, др. Яна

Круглий стіл в рамках воркшопу “Цифрове та візуальне”, 7-8 листопада, 2013 р.: “Ізольовані історії, суперечливі наративи, спільні проекти: як “цифрова історія” може допомогти у вивченні історії міст Центрально-Східної Європи?” Модерує Богдан Шумилович (керівник Міського медіархіву Центру міської історії), за участю проф. Чарльза Ван Дер Гювеля (Королівська Академія Мистецтв та Науки Нідерландів, дослідницька група E-Humanities Research Group), проф. Пола Артура (Університет Західного Сиднею та Дослідницька група цифрової гуманітаристики) та к. і. н. Володимира Кулікова (Харківський національний університет ім. В. Каразіна).

Феллерера та др. Маріуса Турди, симпозіум відбувався в контексті ширшого дослідницького проекту про формування та оспорювання ідентичностей у Центрально-Східній Європі з використанням нових підходів до поняття субкультур. Одним з результатів цього проекту буде колективна публікація “Lviv – Wrocław: Parallel Cities? Myth, Memory and Migration, c. 1890-present”, видання якої заплановане на 2017 р.

Формат **воркшопів**, зосереджений передусім на дискусіях та обговореннях досліджень або проектів, визначив увесь 2013 рік. Міжнародний воркшоп та конференція зосередилися на цифровій історії та картографічних проектах. У квітні відбулася конференція “Історія міст та картографія: шляхи реалізації проекту “Історичний атлас європейських міст” в Україні”, яка також продемонструвала те, наскільки важливо поєднувати співпрацю з академічними інституціями Львова та міжнародними партнерами. Співорганізаторами стали Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Центральний державний історичний архів України у м. Львові та НДЦ “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України. Конференція також мала ознаки воркшопу, оскільки, окрім доповідей про ідеї та досвід проекту “Історичний атлас європейських міст”, стала майданчиком для обговорення і спільної роботи над проектом історичного атласу Львова (виданий у 2014 р.). Уже через півроку, в листопаді 2013 р., Центр організував міжнародний воркшоп “Цифрове та візуальне: нові підходи до дослідження історії міст Центрально-Східної Європи” за підтримки Європейської асоціації цифрової гуманітаристики з метою обговорення локальних прикладів і глобальних контекстів застосування нових медіа та геоінструментів у дослідженнях історії міст.

Ці дві події стали першими в Україні спробами привернути увагу до переваг та викликів використання нових технологій у міських студіях, а їх проведення у Центрі міської історії засвідчило розвиток цифрових та візуальних проектів Центру та актуалізувало важливість співпраці з інституціями в Україні та в інших країнах. Осмислення цифрового архівування та проектів цифрової історії для історії міст також було пов'язане із реструктуруванням окремих колекцій візуальних матеріалів у Міський медіаархів і включенням у нього проекту усноісторичних інтерв'ю.

Від початку 2009 р. регулярно проводяться **семінари** з гостьовими дослідниками, стипендіатами та запрошеними гостями Центру міської історії. У 2012 р. було запроваджено нову серію семінарів і презентацій “Міська Україна” з окремим спрямуванням на розвиток досліджень та популяризацію різноманіття міських досвідів та просторів України. Спеціальну увагу було присвячено містам Східної та Центральної України – Харкову, Донецьку, Луганську, Дніпропетровську, Маріуполлю та Києву. Саме ці семінари сприяли формуванню мережі наукових та особистих контактів дослідників міської історії. У 2014 р. ми змінили формат цих семінарів і це відобразила нова назва – “Міський семінар”, який відтоді вже не має географічних обмежень та залучає дослідження міст в Україні до ширшого контексту. “Міські семінари” працюють як дослідницька лабораторія у більш відкритому та гнучкому форматі задля досягнення міждисциплінарної та міжінституційної співпраці. Передумовою участі у семінарі є надання заздалегідь тексту з вступними концепціями своїх досліджень або попередніми чи завершеними дослідженнями для докладного обговорення і дискусії.

Дослідження у Центрі міської історії спершу розвивалися у рамках візуальних архівів та проектів, а також у межах роботи над проектом “Інтерактивний Львів”. Тут важливими напрямками стали дослідження певних районів міста (як-от Сихів чи Кастелівка, Підзамче), особливих типів міського будівництва (вулиці, пам'ятники), а також інституцій. Деякі з них були частиною ширших дослідницьких проектів, як наприклад, вивчення Сихова за участі др. Влада Наумеску, просторового розвитку Львова періоду Австро-Угорської імперії за участі др. Маркіяна Прокоповича чи Кастелівки, над чим працював к.арх.н. Ігор Жук. Поступово географія розширювалася, і щораз більше міст та містечок входили у наш дослідницький фокус. Участь у міжінституційних проектах та підтримка й реалізація індивідуальних проектів дослідників, які працюють у Центрі міської історії, випрацьовувала коло тем для впровадження нових ініціатив.

Фокус на ХХ століття, а також на досвід радянських та соціалістичних міст займали й надалі займають помітне місце у переліку зацікавлень дослідників Центру міської історії. Так, науковий директор Центру др. Тарік Амар у 2007-2010 рр. працював над монографією, яку завершив уже в США, і в 2015 р. з'явилася друком *The Paradox of Ukrainian Lviv: A Borderland City between Stalinists, Nazis, and Nationalists* (Cornell University Press, 2015). У дисертаційній роботі др. Софії Дяк здійснено порівняння пово-

енного досвіду, просторових уявлень та візії двох міст – Львова і Вроцлава, позначених зміною кордонів та примусовим переселенням мешканців протягом і після Другої світової війни; книгу готують до публікації у видавництві Піттсбурзького університету. Відтак тематика соціалістичного міського досвіду отримала ширше продовження у нових фокусах Центру, а саме – про плановану урбанність та міські спадщини.

Інституційно важливими для розвитку дослідницького напрямку у Центрі міської історії були співпраця з **Університетом Санкт-Галлена** у Швейцарії (University of St. Gallen) та Університетом Лунду. У 2012-2015 рр. Центр міської історії був одним з партнерів **Університету Санкт-Галлена** у реалізації проекту “Регіон, нація та інше: інтердисциплінарне та міжкультурне переосмислення України”, який охопив дослідження трансформацій за роки незалежності України у таких сферах як історія та спадщина, література, мова, релігійні ідентичності та економіка. Методологія проекту поєднувала кількісні та якісні соціологічні дослідження (опитування, глибинне інтерв’ю), дискурсивний аналіз, культурну історію і герменевтику. Значною частиною джерельної бази стали дані масштабного соціологічного дослідження, координація якого здійснювалася у Центрі міської історії під керівництвом к. соц. н. Вікторії Середи разом з соціологами Анною Сусак-Чеботарьовою та Наталею Отріщенко, а також із численною командою соціологів та інтерв’юерів в 14 областях України. Таким чином, інтерес до тем концептуалізації минулого та простору, мультикультурності та етнічної взаємодії, як і пошук можливостей вести дослідження поза культурними та дисциплінарними кордонами, вийшли на новий ступінь розвитку і залишаються серед наших пріоритетів. Напрацювання цього проекту мають продовження у нових проектах, в тому числі й у Центрі, де над дослідницькими та публічними проектами надалі працюють к. соц. н. Наталія Отріщенко та Анна Чеботарьова (поєднуючи цю роботу з проектною роботою в **Університеті Санкт-Галлена**). Величезна база якісних соціологічних даних є одним з найбільш цінних результатів проекту. Підсумкові публікації також включатимуть статті наших колег. У 2015 р. до команди Центру міської історії доєдналася к. і. н. Ірина Склокіна, яка брала участь у проекті “Регіон, нація та інше” у межах іншої дослідницької групи.

Порівняльне дослідження, проте уже різних міст у трьох країнах, було метою проекту “Пам’ять про зниклі групи населення та суспільства у сучасних центрально-східноєвропейських міських середовищах. Ставлення до пам’яті та міського планування у Львові, Чернівцях, Кишиневі та Вроцлаві”. Дослідження об’єднало істориків, істориків архітектури та містопланування, соціологів, етнографів, дослідників спадщини. У Центрі міської історії фокусом був Львів, який розглядався з перспективи трьох тем. Опрацюванням нових джерел формування офіційної репрезентації Львова в радянський період, а саме питаннями локального телебачення займався Богдан Шумилович. Ще однією проблемою, на якій зосередилася др. Софія Дяк, були практики відвідування та заангажування у минуле міста людей, груп та ініціатив, які пов’я-

Презентація інтерактивної карти Підзамче, яка поєднала історичні й архітектурні описи місць і будівель із записами інтерв'ю мешканців та транслітерацію на шрифт Брайля (співавторка та керівник проекту Христина Бойко) на Фестивалі сусідів на Підзамчі, вересень 2014 року. (Фото: Аня Хвиль).

зані, з передвоєнними мешканцями Львова, та питання їх можливих впливів на (пере)осмислення уявлень про минуле і включення множинних наративів у історію міста. Просторово зосередженим фокусом стала ділянка Підзамче, а саме історії різних людей та повоєнне життя у районі, де в роки війни відбулися трагічні події Голокосту, що спричинило величезну розірваність між старими та новими мешканцями. Згодом тут розташовувалася частина радянських підприємств, багато з яких були засновані на місці та на базі інфраструктури передвоєнної міської індустрії. Проект зосереджується на пам'яті та уявленнях про досвіди повоєнної трансформації на перетині ідеології та побуту, людського і політичного, старого й нового, пам'ятання та забування. Наукова стаття однієї з учасниць к. соц. н. Наталії Отрищенко ввійде у перший том підсумкової публікації “Культурне розмаїття у центрально-східно-європейському пограниччі: міські ландшафти, пам'яті та люди”, яка готується за редакцією др. Елеонори Нарвселіус (Університет Люнду). Окрім статті серед результатів були: створення архівної колекції інтерв'ю, тематичної виставки “Пошуки дому у повоєнному Львові. Досвід Підзамче” (куратор Андрій Бондаренко) та освітні програми для підлітків (реалізація Христини Бойко), які були підтримані грантом Фонду “Пам'ять, відповідальність, майбутнє” з Німеччини. Така багатоформатність, але теж тісна співпраця між різними презентаціями результатів у залежності від аудиторії та цілей стала моделлю для подальшої роботи у Центрі.

Важливим етапом була праця над проектом “Індустріалізація та міський ландшафт Промислового Півдня Російської імперії”, який у 2013-2014 рр. реалізував к. і. н. Володимир Куліков у співп-

раці з Центром міської історії. Дослідження розширило географію тематичних зацікавлень Центру та посприяло налагодженню контактів з великою кількістю інституцій, дало змогу отримати оцифровані матеріали, які мають особливу вагу сьогодні, коли немає доступу до музеїв та архівів Донецька, Горлівки, Єнакієвого. Результати дослідження Володимир Куліков опублікував у статті “Industrialization and Transformation of the Landscape in the Donbas Region (late 19th – early 20th century),” у збірнику “Migration and Landscape Transformation. Changes in Central and Eastern Europe in the 19th and 20th Century” за ред. Гайді Гайн-Кірхер та Мартіна Цукерта (Гьотінген, 2016). Ці результати було адаптовано та у відповідний спосіб втілено у проект виставки “Праця, виснаження та успіх: корпоративні міста Донбасу,” над якою працювали Володимир Куліков та Ірина Склякіна у співпраці з колегами із Міського медіаархіву та куратором виставок Андрієм Лініком. Виставка експонувалася у Львові в рамках культурно-освітнього проекту “Донкульт” у 2015 р., у Центрально-Європейському університеті у Будапешті, а в 2016 р. – у Краматорську.

Розмаїття тем та різні формати реалізації досліджень – від мережевих до індивідуальних проектів – дали змогу окреслити декілька ширших дослідницьких фокусів, які об’єднують індивідуальні проекти працівників Центру та дозволяють працювати з колегами з інших інституцій, обмінюватися методологічними підходами, обговорювати можливості, питання та виклики. Стратегія розвитку дослідницької частини передбачає балансування індивідуальної та групової роботи, розвиток внутрішньо-інституційних ресурсів та кооперації назовні, а також різних дисциплін. У Центрі міської історії працюють історики, соціологи, архітектори і це сприяє осмисленню меж та потенціалу міждисциплінарної роботи. У 2014 р. було окреслено такі тематичні кластери: міська спадщина; плановані міста; революційні, воєнні, та повоєнні міські досвіди у ХХ ст.; культурна продукція, творчі середовища та простір міст; професіоналізація міського життя і траєкторії праці; публічна та міська історія та плани на їх реалізацію у наступні п’ять років. У 2015 р. оформилася робота над реалізацією трьох дослідницьких груп-тем.

“**Міська спадщина:** концепції, практики та спадки” підсумовує попереднє заангажування Центру міської історії й у дослідницьку роботу, і в практичні проекти, пов’язані з різними аспектами спадщини. Водночас це перенесення досвіду для подальшої концептуалізації спадщини як набору концепцій, репрезентацій та практик, особливо у прослідковуванні етнічних та соціальних маркерів, а також інституційних та дискурсивних рамок. Дослідницькі проекти зосереджуються на другій половині ХХ століття та включають сучасні дискусії. Це дозволяє критично розглянути не лише хронологічні концепції, але й аналізувати тривалі спадки у спадщині. Фокус включає три індивідуальні проекти: Софії Дяк “Творення та відтворення радянського історичного міста: інфраструктури, уявлення та спадки у Львові”, Ірини Склякіної “Індустріальні місця, міська спадщина та практики вільного часу у пізнорадянському суспільстві” та Анни Чеботарьової “Контактні/

конфліктні зони: (пере)домовляння про етнічні спадщини в Україні (пізні 1980-ті до сьогодні).

“Міста, війни та відновлення у ХХ столітті” – довготермінова дослідницька ініціатива Центру для дослідження саме міських досвідів у Східній та Центральній Європі в часі двох світових воєн. Такий широкий фокус не нав’язує порівняльної рамки, а радше створює платформу для реалізації окремих проєктів та комунікацій між ними. Наша мета – підсилити інтерес саме до міських перспектив і за допомогою оптики міста дослідити рутинні, часто банальні, а особливо мікрорівні війни, радикальних політичних змін, насилля та повоєнного життя. Дослідницькі проєкти к. і. н. Оксани Дудко “Театри, розвага та мистецькі мережі у Львові (1914-1923)” та к. і. н. Олени Бетлій “Культурні політики та культурне життя Києва, 1914-1918 (?)” є першими у цій обширній темі і пропонують аналіз міських культур Львова та Києва під час драматичних подій початку ХХ ст. – революцій, Першої світової, українсько-польської, російсько-польської воєн та соціальних неспокоїв, що культурні перетини, зустрічі, обміни та зіткнення під час воєн, а також в роки революції і соціального неспокою сформували нові, визначальні для історії ХХ ст., культурні рамки Східної Європи. Обидва дослідження працюють з підходами та концепціями культурної, соціальної та міської історії, а також передбачають використання методів цифрової історії.

“Планована урбанізація у соціалізмі та за його межами: ідеї, досвіди, уявлення” об’єднує три дослідження з двома прикладами: найбільшого у Львові планованого району Сихів та міста Славутича, запланованого та збудованого у екстремній та кризовій ситуації після аварії на ЧАЕС та в контексті змін у СРСР. Дослідження Сихова – це початок тривалої ініціативи співпраці між соціологічними та архітектурно-містопланувальними підходами у вивченні планованих районів міст. Її авторами є соціолог Наталія Отрищенко та архітектор Наталія Мисак. Ці проєкти ставлять за мету дослідити, як відбуваються освоєння та зміни планового публічного (вулиці, площі), семіпублічного (подвір’я, під’їзди) і приватного (помешкання) просторів через людські практики. Особлива увага буде зосереджена на русі від уявленого планування образу місця до його реального втілення та проживання конкретних людей у конкретному місті, а також зв’язок між архітектурним середовищем і соціальними структурами. Якщо першим прикладом є львівський Сихів (початок забудови – 1979 рік, активно зводився у 1980-х роках), то у планах є співпраця задля дослідження інших великих планованих районів в Україні, Польщі та Швеції, щоб актуалізувати глобальні питання про майбутнє планованих районів. Дослідження Євгенії Губкіної про Славутич зосереджується на місці, яке можна назвати “останнім планованим радянським містом”. Цей приклад не лише особливий, але й дає виняткову можливість переглянути уявлення та протестувати межі того, як архітектори, містопланувальники та чиновники бачили радянське місто. Славутич – це не лише атомград після катастрофи, але й спроба переосмислення радянського та соціалістичного міста у контексті змін та перебудови. Це дослідження теж долучатиметь-

ся до ширшої історії ідей та реалізацій нових міст ХХ століття у стосунку до минулих безпрецедентних, різких, страшних та часто смертельних катастроф та до майбутнього, де міста бачилися не лише як місця життя після катастроф, але і як нові початки та радикальні зміни.

Тісно пов'язаним з дослідженнями та реалізованим у співпраці з іншими інституціями є **викладання**. Хоча літні школи залишаються основним форматом роботи зі студентами, викладацька співпраця є невід'ємною частиною роботи Центру, що дає численні переваги, як-от можливість стежити за сучасною літературою та ділитися нашими ідеями та напрацюваннями з широкою аудиторією молоді та студентів. У цьому напрямку Центр давно й тісно співпрацює з Українським католицьким університетом. Першим курсом, зосередженим на темі міської історії, став семінар др. Таріка Сиріла Амара “Вступ до міської історії” у 2008 р. Останніми курсами були “Перша світова війна: між історіографією і ювілеєм” к. і. н. Оксани Дудко та “Публічна історія: практики та ролі минулого у суспільствах” др. Софії Дяк у 2015/17 рр. навчальному році. Ці курси стали частиною творення програми з публічної історії в УКУ. Др. Софія Дяк продовжує читати вступний курс про публічну історію, а у 2016/2017 рр. заплановано нові курси та практичні воркшопи, що їх готують працівники Центру міської історії. На базі Центру також проводяться інтенсивні семінари, які пропонують стипендіати Центру для студентів вищих учбових закладів Львова. Наприклад, у березні-травні 2014 р. фулбрайтівська дослідниця Ешлі Біггем та випускниця архітектурного факультету Єльського університету проводила семінарський курс “Культурні фортеці: переосмислення, збереження й меморіальна архітектура”. У вересні-жовтні 2015 р. к. пол. н. Михайло Ільченко з Уральського відділення РАН читав курс “Авангард в міському просторі Східної Європи 1920-1930-х рр.: соціальні смисли й щоденні практики”.

Поєднання публічного й академічного

Серед важливих завдань Центру міської історії – презентація результатів наукових досліджень для широкої аудиторії, а також залучення різних акторів з-поза академії для співтворення нового знання, а також формування культури діалогу між фахівцями з історії та спадщини і різноманітними групами міських активістів, муніципалітетом, громадою мешканців. Події та проекти “для громадськості” були складовою частиною програмної роботи Центру від перших років. Ці формати дали змогу напрацювати досвід і спонукали до подальшої рефлексії про публічний вимір уявлень та знань про минуле, осмислення того, чим є історична культура і практики минулого в суспільствах з багатолітнім досвідом централізованої державної політики та ідеологічного контролю. Можливості та виклики для публічної історії нового формату в Україні – це коло питань було покладено в основу 28-ої річної лекції ім. Івана Франка в Університеті Оттави у березні 2014 р., яку виголосила директорка Центру др. Софія Дяк.

Концептуалізація напрямку публічної історії у нашому розумінні – це насамперед сприяння критичному осмисленню минуло-

На фото: презентація Ірини Мацевко про поєднання дослідницьких та публічних проєктів Центру міської історії для учасників робітні “Публічна історія сьогодні: усні оповіді, локальна пам’ять і спільнота”, яку організувала магістерська програма з публічної історії Українського католицького університету, березень 2016 р. (Фото: Міра Шлапак).

го, творенню більш відкритої та учасницької історичної культури у суспільстві за допомогою різних форматів діалогу про минуле і сьогодення. Це нові можливості для праці з долання упереджень та стереотипів, включення у розмову, а також у історію нових учасників, акторів і тем. Ключовою у цьому контексті є партнерська співпраця між академічною сферою та різними громадськими середовищами. У фокусі Центру перебувають питання спадщини та музейних практик, цифрової історії, творення нових архівів, зав’язків між мистецтвом і складними питаннями минулого, потенціалу міста та громадських просторів. Напрямок “публічна історія” включає виставкові проєкти, меморіальні ініціативи, проєкти на межі мистецтва та усної історії, освітні програми для різних груп і воркшопи. Він тісно пов’язаний з іншими двома ділянками роботи Центру – дослідженнями та цифровою історією і архівами. Курує публічний напрямок к. і. н. Ірина Мацевко, історик та заступниця директора Центру.

Першими публічними форматами для Центру були **круглі столи та дискусії**. У 2008 р. розпочалася серія зустрічей про сучасний розвиток міста – “Коло Львова”. Тематика цих подій стосувалася ситуації з транспортом, осмислення міської спадщини, налагодження співпраці між громадськими та приватними акторами, зміни в музеях і перспективи кіномереж та індустрії у місті. Саме орієнтація Центру на публічний простір зробила його головним партнером Британської Ради у проєкті “FutureCityGame”. Богдан Шумилович був фасилітатором міських ігор у кількох містах України, зокрема у Львові, Вінниці, Мелітополі. Окремі події поступо-

На фото: дискусія “Минуле у змінних кордонах: як писати історію після конфлікту?” в рамках форуму “Донкульт”, червень 2015 р.
Учасники: Сергій Єкельчик, Олена Стяжкіна, Гіроакі Куромія, Софія Дяк
(Фото: Міра Шлапак).

во оформилися у лекційно-дискусійні програми і ставили собі за мету налагодження діалогу між різними середовищами та місцями. Це стало особливо важливим під час збройного конфлікту на сході України. Саме тому в 2015 р. Центр приєднався до культурного форуму “Донкульт”, у рамках якого відбулися численні мистецькі, літературні, музичні події, спрямовані на ознайомлення із культурним різноманіттям Донбасу та переосмислення цього регіону поза однобічною “романтичною” або ж “звинувачувальною” риторикою. У рамках “Донкульту” Центр запропонував лекційно-дискусійну програму, яку розробила Ірина Мацевко. Програма включала відкриті лекції, дискусії і розмови, об’єднані темою історії та спадщини Донбасу. Показником успішності стала висока відвідуваність – впродовж двох тижнів події форуму, анонсовані цією програмою, відвідало 1500 людей.

Усвідомлення гострої потреби публічного усвідомлення, збереження мультикультурної спадщини Львова та переосмислення **меморіально-публічних проектів** стало поштовхом до появи ще одного та сьогодні вже знаного проекту – “Місця єврейської історії у Львові”, що спрямований на дослідження, меморіалізацію та впорядкування місць, пов’язаних із єврейською громадою Львова. У співпраці трьох інституцій – Львівської міської ради, Німецького товариства міжнародної співпраці (GIZ) та Центру міської історії було проведено міжнародний конкурс. Першим місцем для реалізації проекту став простір, де сьогодні розташовані залишки синагоги Золота Роза, місце з фундаментами Бейт Гамідрашу та місце з фундаментами Великої міської синагоги. Усі три будівлі були підірвані у 1943 р. Проект отримав назву “Простір Синагог”

На фото: відкриття виставки
 “Велика війна 1914 -
 ... Індивідуальний
 та глобальний досвід”
 (куратор к. і. н. Оксана Дудко),
 грудень 2014 р
 (Фото: Мар’яна Павлик).

і є результатом п’яти років діалогу між міською владою та різними представниками громадськості, зацікавленими сторонами у місті та поза ним, дослідниками єврейської історії Львова, Галичини, Східної та Центральної Європи. За цей час паралельно тривали архівні дослідження та підготовка проектної документації для кожного місця. Окремим викликом стали адаптація та доопрацювання концепції у проекти сприяння пошуку коштів, а також координація практичної реалізації робіт. Відкриття першої частини проекту – законсервованих залишків синагоги Золота Роза, ознаменованого місця Бейт Гамідрашу та меморіалу “Увіковічнення” з текстами, які є цитатами-голосами єврейських мешканців міста, заплановане на 4 вересня 2016 р. в рамках Європейських днів єврейської культури.

Важливий формат нашої роботи – **виставковий** – орієнтований на заповнення розриву між академічним та популярним способом творення і презентації знань. Саме тому одна з наших принципових ідей – звертатися до тем повсякденності та культури, поміщаючи їх у широкий історичний контекст, і презентувати, обравши доступну та академічно виважену форму виставки, для фахівців та широкої аудиторії зацікавлених. Перша велика виставка, що була створена виключно силами наших співробітників, мала назву “Ерос і сексуальність: століття насильства, контролю та емансипації”. У зв’язку з нею було проведено міжнародну конференцію “Секс у містах: проституція, біле рабство та сексуальні меншини у Східній та Центральній Європі”. Наступну виставку було відкрито в 2010 р.: вона мала назву “Дім: століття змін” і стосувалася культурних, соціальних, політичних та ідеологічних

вимірів помешкання у ХХ ст. Виставкова програма включала низку лекцій, круглих столів і фільмів у форматі від академічного до ігрового. Уперше спеціальною частиною заходу стала дитяча програма, що її розробила та впровадила Христина Бойко. Документація виставки у форматі книги “Дім. Століття змін” за ред. Софії Дяк включила виставкові матеріали й ті, що не ввійшли до експозиції. Це видання стало спробою синтезованого представлення найновіших досліджень повсякдення та матеріальної культури у світовому контексті.

Рік проведення в Україні і зокрема у Львові футбольного чемпіонату “Євро-2012” був позначений відкриттям виставки “Спорт у місті. Люди, суспільство, ідеологія”, яка разом із супровідними подіями контекстуалізувала спорт як історичний, соціальний і культурний феномен. Виставку знову супроводжував науковий воркшоп, присвячений осмисленню явища “мегаподій” у містах Європи (організований разом із Центром державного управління та культури в Європі Університету Сент-Галлена, Швейцарія). У кінці 2014 р. в було відкрито виставку “Велика війна 1914 – ... Індивідуальний та глобальний досвід”, яка репрезентує погляд на Першу світову війну з двох різних, але поєднаних перспектив: з одного боку, як на глобальний конфлікт, а з іншого – як на індивідуальний досвід різних її учасників. Виставка не обмежується експозицією і включає програму, під час якої автори та запрошені дослідники проводять екскурсії та лекції про різні аспекти Великої війни. Для дітей і підлітків, які відвідують виставку, а також для батьків і педагогів спеціально розроблено дитячу освітню програму. Це стало початком для розбудови освітньої програми Центру, яку веде едукаторка Христина Бойко. У співпраці з учителями простір виставки використовується для проведення уроків, додаткових занять тощо. Подібно до попередніх виставок важливими є зв'язки між публічними та академічними форматами, тому в червні 2016 р. відбувся дослідницький воркшоп “Міський досвід Великої війни у Східній Європі”.

Новим досвідом у виставковій та публічній роботі Центру стала співпраця із давньою і добре знаною інституцією у Львові – Львівською національною галереєю мистецтв. Створення програми лекцій та дитячої програми “Ктубот. Єврейські сімейні традиції та традиційні сім'ї” для виставки віднайдених ктубот (єврейські шлюбні контракти) з Італії відбувалися у просторі галереї та стали чудовою нагодою для обміну досвідом.

Замість підсумку: анонси та плани

У 2016 р. плани Центру включають оформлення ще двох дослідницьких тем-груп, які стосуватимуться популярної культури та міста, а також концептуалізації зв'язків між публічною та міською історією. Це вплине на подальше розширення бібліотечного фонду, який на сьогодні охоплює понад 7 тис. книжок різними мовами. Оскільки підбірка віддзеркалює основні сфери інтересів Центру як інституції та його окремих співробітників, а також стипендіатів, то тематика популярної культури додається до переліку, який уже включає міську історію, історію Львова та Східної Європи,

єврейські студії, медіаісторію, дослідження пам'яті, спадщини та публічної історії. У планах Центру – поновлення серії воркшопів про візуальні та усноісторичні джерела, їх використання та архівування, особливо у зв'язку із розвитком цифрової історії у дослідженні міст. Продовження воркшопу “Міський досвід Великої війни у Східній Європі” відбуватиметься у Києві і зосередиться на міському досвіді під час революцій, громадянських воєн та заворушень у період від 1917 до початку 1920-х рр. у Східній Європі та поза її межами і буде частиною ширшої програми. Уже триває розпочалася співпраця з Платформою сучасної культури “Ізоляція” для перенесення, адаптації, доповнення та показу виставки про Першу світову війну у Києві у 2017 році. Також ведеться підготовка до конференції про періоди та моменти “входження” і “виходження” з соціалістичних систем на рівні міст, але у глобальному вимірі.

Новою ініціативою буде видавнича “міська серія”, яка зосередиться на перекладах нових монографій, присвячених різним аспектам історії міст в Україні та в Центрально-Східній Європі. У такий спосіб ми прагнемо долучитися до поживавлення обміну не лише у дослідницькому середовищі, але й зробити вибрані публікації доступними усім зацікавленим міською перспективою історії.

Проведення літніх шкіл розвиватиметься у двох напрямках. Продовжиться серія, присвячена єврейській історії та питанням спадщини. Якщо у 2016 р. темою школи будуть культурні середовища, а учасники працюватимуть над форматом міських прогулянок (city-walks), то в 2017 р. – над виставковими та музейними проектами. Міська літня школа досліджуватиме Сихів, найбільший житловий район Львова.

Також триватиме грантова програма Центру, за допомогою якої вибудовується персональна та інституційна співпраця. У 2015–2016 рр. на базі Центру перебувають 10 стипендіатів, які провадять власні дослідницькі проекти, у тому числі дисертаційні, та беруть активну участь у створенні наших програм та в академічному житті.

Уже сьогодні Центр працює над створенням двох нових виставок, запланованих відповідно на серпень 2016 р. та весну 2017 р. Виставка “Львів’90. Завтра буде краще” запропонує фотографії Тадеуша Рольке (Tadeusz Rolke), які задокументували Львів навесні 1990 р. Це буде поєднання фоторепортажу з історичними контекстами Східної Європи, пов’язаними з падінням Радянського Союзу та соціалістичного блоку. Фокус на одному місті та одному тижні у 1990 р. дає змогу подивитися на “момент напередодні”, локалізувати велику історію, наповнити її дуже різними учасниками. Ця виставка є одним із можливих способів розказати історію порівняно недавнього часу та стати місцем для розповідей і розмов учасників, які пам’ятають цей час і які є не лише відвідувачами, але й співавторами – і цієї виставки, і самої історії. Наступна виставка “Публічна та цифрова: історія [для] міста” представить ключові ідеї та формати, у яких історія використовується в сучасних суспільствах та що це означає для дослідження, концептуалізації та осмислення історії міста.

Ми відкриті до співпраці й надалі долучатимемося до щоразу динамічнішого середовища дослідників, практиків та усіх зацікавлених містами у їх історичному, але також і сучасному та майбутньому розвитку.

Співавтори: Гаральд Біндер, Оксана Дудко, Ірина Мацевко, Богдан Шумилович.

Софія Дяк, Ірина Склокіна

ДОКУМЕНТИРОВАНИЕ, ИССЛЕДОВАНИЕ И ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ИСТОРИИ ГОРОДОВ В УКРАИНЕ: ОПЫТ ЦЕНТРА ГОРОДСКОЙ ИСТОРИИ ВО ЛЬВОВЕ

Статья освещает основание и работу Центра городской истории во Львове как часть институционализации городской истории и урбанистических исследований в Украине и Восточной Европы. Центр был основан в 2004 г. в формате частной фондации в Вене, а в 2006 г. был открыт офис во Львове. Основные цели работы Центра – это исследование истории городов Центрально-Восточной Европы, популяризация городской истории как междисциплинарного формата; способствование международному академическому и культурному обмену; углубление знания и понимания истории и наследия в сотрудничестве с местными и международными институциями. Тремя основными направлениями работы Центра являются исследование, цифровое архивирование, цифровая и публичная история. Хотя изначально многие проекты сосредоточивались на Львове, расширение фокусов было частью развития институции, и теперь интересы центра включают разнообразные городские опыты – исторических городов, советских городов, промышленных и моноиндустриальных, полиэтнических и переживших конфликты и насильственные трансформации.

За 10 лет Центр стал не только исследовательской институцией, но и активным участником преобразований символического пространства Львова, местом для дискуссий и презентации результатов других исследований и инициатив, площадкой неформальных образовательных практик и лабораторией развития новых способов контекстуализации, представления и использования разнообразных архивных медиа и документов. С помощью различных форматов – школ, конференций, воркшопов, семинаров, лекций, презентаций и круглых столов, выставок, интерактивных карт, оцифровки и популяризации коллекций фото- и видеоматериалов, образовательных программ для детей и взрослых – мы стремимся приобщить к диалогу более широкие аудитории из академической и неакадемической сфер для создания участнической исторической культуры в Украине.

Sofia Dyak, Iryna Sklokina

DOCUMENTING, RESEARCHING AND PROMOTING URBAN HISTORY IN UKRAINE: EXPERIENCES OF THE CENTER FOR URBAN HISTORY IN LVIV

The article presents establishing and developing the Center for Urban History in Lviv as a part of larger trend to promote and institutionalize urban history and urban studies in Ukraine and Eastern Europe. Discussing founding ideas and program, as well as their further implementation gives an insight into academic as well as public landscapes of urban research, both locally and

internationally. The Center was founded in 2004 as a private foundation in Vienna and two years later, in 2006, the office was established in Lviv to launch its program activities. Major objectives of the Center are to promote research on the history of cities and towns in Eastern and Central Europe; to advance urban history as an interdisciplinary field and a platform for international cooperation; to enhance critical understanding of urban history and heritage in cooperation with local and international institutions; to engage into contemporary cultural life in the city and thus contribute to public and open engagement with the past. Three major focuses of work of the Center were gradually shaped and now they include research, digital archiving, digital and public history. While initially many projects focused on Lviv, expanding geographical scope was part of development of the institution. Therefore, presently, the interests include various urban experiences, such as of historical cities, Soviet cities, industrial and mono-industrial, multiethnic cities, as well as the cities surviving conflicts and violent transformations.

Over the 10 years of its activities, the Center has become both the institution to conduct research and an instrumental actor to transform symbolic spaces of Lviv, the place for discussions and presentation of results of other studies and initiatives, a platform for informal educational practices and a laboratory to develop new ways of contextualizing, representing and using different archival media and documents. Different formats such as schools, conferences, workshops, seminars, lectures, presentations and round tables, exhibitions, interactive maps, digitalization and promotion of collections of photo and video materials, and educational programs for children and adults constitute our program activities and help engaging broader academic and non-academic audiences into a dialogue to promote participatory historical culture in Ukraine.